

& MAES RAPPORTAGE

VAN MEER
WAARDE
MAKEN

Rapportage van adviezen aan het ministerie van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschap over het programma 'De innovatieve
kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp'.

Amsterdam, december 2021

“DE KERN IS DAT
WE HET **MET**
ELKAAR MOETEN
DOEN DOOR IEDERS
KENNIS, ERVARING
EN OPLOSSINGEN
TE BENUTTEN.”

BUREAU & MAES

Prinsengracht 1
1015 DK Amsterdam
+31 (0)20 262 12 20
www.en-maes.nl

ONTWERP

Margo Witte

INHOUD

- INLEIDING → 5
- 1** DE INNOVATIEVE KRACHT VAN AMBACHTEN,
VAKMANSCHAP EN ONTWERP → 9
- 2** AANPAK → 11
- 3** BELANGRIJKSTE OBSERVATIES EN
SUGGESTIES → 12
- 4** ADVIEZEN VOOR PROGRAMMA EN
IMPACTMETING → 21
- 5** SUGGESTIES VOOR VERVOLGSTAPPEN → 29
- 6** BIJLAGEN → 32

INLEIDING

Nederland kent een rijke traditie van ambachten en vakmanschap. Smeden, glazeniers, diamantslijpers en vele andere vakmensen dragen al eeuwen bij aan de cultuur en ontwikkeling van ons land. In ons dagelijkse leven maken we gebruik van ambachtelijke bakkers voor ons brood en van metselaars voor onze huizen. Maar naast de sterke band met heden en verleden, zijn ambachten ook cruciaal voor de toekomst van Nederland. Bij uiteenlopende maatschappelijke vraagstukken, zoals klimaatverandering en de wooncrisis, kunnen ambachten een waardevolle bijdrage leveren. Duurzaam ontwerpen, lokaal produceren en materiaal hergebruiken zijn bijvoorbeeld aloude principes van ambachten en vakmanschap die kunnen worden toegepast in oplossingen voor actuele en toekomstige vraagstukken.

Dat potentieel wordt nog onvoldoende benut, omdat de ambachten met een aantal uitdagingen kampen: digitalisering en massaproductie leiden tot verdringing op de arbeidsmarkt, vergrijzing en teruglopende aanwas van jonge talenten doen het tekort aan ambachtsslieden groeien en verminderde aandacht voor vakmanschap in het onderwijs draagt bij aan gebrekkige erkenning en waardering van de ambachten. Door de reputatie, de innovatie en de participatie te verbeteren, kunnen de ambachten ook in de toekomst hun toegevoegde waarde blijven leveren.

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) zet daarom in op het behouden en versterken van de (publieke en culturele functie van) ambachten en vakmanschap met het programma 'De innovatieve kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp' in de periode 2022 t/m 2024.

In gesprek met betrokkenen

Om tot een zinvolle en gedragen invulling voor dit programma te komen, heeft OCW aan Bureau &MAES gevraagd onderzoek uit te voeren in en met de ambachtssector. De kern van het onderzoek bestaat uit een serie gesprekken met diverse betrokkenen uit het veld zoals ambachtsslieden, ontwerpers, docenten en opleiders, museumdirecteuren, festivalorganisatoren, branchevertegenwoordigers, onderzoekers en platformeigenaars. Zij hebben zich uitgesproken over de vraagstukken en uitdagingen in de sector en de mogelijke invulling van het programma.

Eensgezind over vraagstukken, verdeeld over oplossingen

In al hun verscheidenheid zijn de deelnemers eensgezind in hun analyse van een aantal fundamentele vraagstukken: de ambachten hebben een veel grotere maatschappelijke waarde dan waarvoor ze erkenning krijgen, het opleidingsaanbod voor de ambachten schiet tekort (zowel qua omvang, niveau als kwaliteit) en het lukt onvoldoende om structurele, duurzame samenwerkingen tussen de ambachten en andere beroepen en sectoren op te zetten. Over de oplossingen voor deze vraagstukken lopen de meningen echter uiteen. Van invoering van een meestertitel tot meer aandacht voor ambachten, creativiteit en handwerk in het basisonderwijs en van aanhaken op regionale ontwikkeling tot investeren in samenwerking met het bedrijfsleven: talloze ideeën passeren de revue.

Groep eenlingen

Opvallend in de gesprekken is dat de deelnemers elkaar veelal niet kennen. Zij zijn vaak verrast door de omvang van de groep, de rol en betrokkenheid van andere deelnemers en de nieuwe perspectieven. Ze vinden zo onverwachte mede- en tegenstanders voor hun eigen ideeën over de toekomst van de ambachten. Dat wekt de indruk dat de versnippering van het veld een belangrijke reden is waarom het niet lukt op de genoemde vraagstukken een gezamenlijke aanpak te hanteren en echt vooruitgang te boeken. De ambachtensector opereert als een groep eenlingen. Iedereen vertrekt min of meer vanuit dezelfde positie, maar kiest daarna zijn eigen route en aanpak en komt zo zelden op hetzelfde eindpunt uit.

Losse aanpakken leiden niet tot structurele verandering

De versplinterde inzet werkt symptoombestrijding in de hand: losse aanpakken hebben op microniveau soms succes, maar leiden door een gebrek aan samenhang met andere initiatieven niet tot structurele verandering. Een geslaagd project van een meubelmaker op een basisschool betekent niet dat overal in het basisonderwijs meer aandacht komt voor ambachten. Er is een breed gedeelde wens om tot duurzame verbetering te komen, maar het fundament ontbreekt. Meer en betere samenwerking is noodzakelijk om op de taaie en omvangrijke vraagstukken waar de sector voor staat een doorbraak te realiseren.

Samenwerking als basis

Het is een voor de hand liggende oplossing, maar investeren in samenwerking is met het oog op de toekomst het beste dat de sector kan doen. Bouwen aan een stevige basis, van waaruit in gezamenlijkheid kan worden gewerkt aan huidige en toekomstige uitdagingen. Daarvoor is het nodig de aanwezige kennis, denkkraft, creativiteit en het bestaande netwerk samen te brengen en gezamenlijk acties te formuleren en uit te voeren.

Stimuleren van samenwerking

Met het programma 'De innovatieve kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp' kan het ministerie van OCW inzetten op duurzame verbeteringen door de benodigde samenwerking in de sector te stimuleren. De suggesties voor deze krachtenbundeling en voor de gezamenlijke aanpak van de genoemde vraagstukken, vormen de basis voor deze rapportage. De rapportage bestaat uit drie delen: 1) de opzet van het onderzoek (bestaande uit een toelichting op de achtergrond van het programma en een beschrijving van de onderzoeks aanpak), 2) een weergave van de observaties en suggesties die uit de gesprekken voortkomen en 3) de adviezen aan OCW voor de inhoudelijke keuzes ten aanzien van de inrichting van het programma en de impactmeting.

In de kern komt het advies neer op de volgende punten:

— Vergroot de slagkracht van de sector door de vorming van een sectoroverleg te stimuleren.

Stimuleer de vorming van een sectoroverleg bestaande uit de directeuren/voorzitters van de belangrijkste organisaties uit het ambachtenveld. In dit sectoroverleg kunnen afspraken worden gemaakt over de gezamenlijke ambities en acties, en de inzet van de individuele organisaties hiervoor. Het sectoroverleg kan ook als gesprekspartner namens de ambachtsector optreden richting de Rijksoverheid en andere partijen. Voor de stevigheid

en continuïteit zal het sectoroverleg moeten worden voorzien van compacte en slagvaardige ondersteuning, gericht op de samenwerking in de sector.

— **Breng vraag en aanbod beter bij elkaar door matchmaking te faciliteren.**

Er is een markt voor ambachtelijke kennis en kunde, maar het is moeilijk aansluiting bij die markt te vinden. Er is geen goed overzicht van ambachtslieden en hun expertises, noch van de vraag vanuit onderwijs, bedrijfsleven, kunsten en andere sectoren. Vraag en aanbod zijn dus gebaat bij ondersteuning in de zoektocht naar elkaar. Help ambachtslieden en hun afnemers door matchmaking te faciliteren.

— **Benut de innovatieve kracht van ambachten beter door duurzame samenwerkingen aan te gaan.**

Meer samenwerking met mensen en organisaties binnen en buiten de ambachten, in binnen- en buitenland, is dé manier om de innovatieve kracht van ambachten optimaal te benutten. Zet hiervoor in op het uitbreiden van de samenwerkingsmogelijkheden en het stimuleren van duurzame samenwerkingen. Verbind ambachtslieden structureel aan opleidingen, kunstenaars, (productie)bedrijven, musea en andere partijen en sectoren.

— **Versterk de reputatie van de ambachten door de waardevolle bijdrage aan de maatschappij te vergroten en te expliciteren.**

Ambachten leveren een belangrijke bijdrage aan het dagelijkse leven en kunnen bij veel maatschappelijke vraagstukken van toegevoegde waarde zijn. De inzet van ambachtelijke kennis en vaardigheden kan worden vergroot via samenwerkingen, maar vereist daarnaast ook meer nadruk op de waardevolle bijdrage die ambachten leveren. Dat vraagt om meer gezamenlijke communicatie en het breder uitdragen van die gedeelde boodschap, bijvoorbeeld door ambassadeurs.

— **Neem het initiatief tot een interdepartementale ambachtenagenda met meer samenhang in ambachtenbeleid en aandacht voor onder meer het opleidingsaanbod en de arbeidsmarktpositie van ambachtslieden.**

Om tot oplossingen voor de opgehaalde vraagstukken te komen is niet alleen inspanning vanuit de ambachtssector zelf nodig, maar is ook binnen de overheid samenwerking tussen ambachten, onderwijs en bedrijfsleven gewenst. Het directoraat-generaal Cultuur en Media van OCW kan hiervoor het initiatief nemen tot een interdepartementale ambachtenagenda, in samenwerking met onder andere de onderwijs-directoraat-generalen van OCW en de ministeries van EZK en SZW. De interdepartementale samenwerking kan zich richten op het identificeren van aansluiting, overlap en lacunes in het bestaande ambachtenbeleid, het formuleren van beleidsuitdagingen voor de langere termijn (waaronder in elk geval het opleidingsaanbod en de arbeidsmarktpositie van ambachtslieden) en het positioneren van de Rijksoverheid ten opzichte van het sectoroverleg.

We hebben met deze rapportage aan het ministerie van OCW zowel een reflectie van de gesprekken als een aantal adviezen willen bieden. Aan de hand van de adviezen kan het ministerie van OCW keuzes maken in de definitieve inrichting van het programma 'De innovatieve kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp'.

“GEEF MENSEN TIJD, KANSEN EN KEUZES
OM ZICH TE ONTWIKKELEN EN ZO
INNOVATIE TE STIMULEREN”

1 INNOVATIEVE KRACHT VAN AMBACHTEN, VAKMANSCHAP EN ONTWERP

Voordat we de aanpak, observaties, suggesties en adviezen beschrijven, gaan we eerst wat dieper in op de achtergrond van het uitgevoerde onderzoek.

Een noodkreet in 2020 uit het veld over het behoud van de ambachten en de zoektocht van het ministerie van OCW naar kansrijke verbindingen tussen erfgoed en ontwerp om vernieuwing en innovatie te stimuleren, vormen de aanleiding voor het programma ‘De innovatieve kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp’. Dit programma is een gezamenlijk initiatief van de directie Erfgoed en Kunsten en de directie Media en Creatieve Industrie van het ministerie van OCW.

Als eerste stap in de ontwikkeling van het programma heeft het ministerie van OCW begin 2021 gesprekken gevoerd met diverse partijen uit het veld om een beeld te krijgen van de inhoudelijke vraagstukken voor het programma. Daaruit volgde de volgende afbakening:

- De **maatschappelijke opgave** die ten grondslag ligt aan het programma is het behouden en het versterken van (de publieke en culturele functie van) ambachten en vakmanschap;
- Als **definitie van ambachtelijk vakman** hanteren we: iemand die specifieke producten van begin tot eind maakt, vanuit een historische en culturele basis, waarbij het vakmanschap van die maker terug te zien is in het product;
- Belangrijke **uitgangspunten voor het programma** zijn het vergroten van de reputatie van het ambacht/de ambachtsman, het stimuleren van innovatie en het bevorderen van participatie.

De volgende toelichting is als aanvulling bij de uitgangspunten meegegeven:

Reputatie

- Ambachten en vakmanschap staan onder druk door toenemende industrialisatie en internationalisering van de markt. Hierdoor komt de ontwikkeling en waardering van ambachten en vakmanschap als artistiek, cultureel en sociaal fenomeen in het gedrang.
- Ook al heeft Nederland een levendige creatieve en culturele sector waarin creatieve ambachtsslieden actief zijn, het ontbreekt hen aan de prominentie en status die ze zouden hebben in een meer vitale en dynamische ambachtscultuur.

Innovatie

- Verbinding van de ambachten, de maakindustrie en de ontwerpsector is essentieel om innovatie en overdracht van kennis en kunde te realiseren. De creatieve industrie vraagt daarnaast steeds vaker om vaardigheden die hun basis hebben in de ambachtscultuur.
- Door te investeren in kansrijke verbindingen tussen creatieve ambachten en ontwerp kunnen deze een belangrijkere rol vervullen in de economie van de toekomst waarin een groeiende vraag naar kwaliteit, creativiteit en authenticiteit, en een nieuwe productieketen met aandacht voor duurzaamheid en lokale productie, centraal staan.
- Deze koppeling draagt bij aan het idee van Nederland als innovatieland.

Participatie/educatie

- Ambachten maken deel uit van onze cultuur en zijn belangrijk voor behoud van onze cultuur en ons erfgoed, maar dreigen desondanks uit te sterven. Grotere zichtbaarheid, erkenning van het vak, en het opleiden van de jongere generatie zijn essentieel voor het levend houden van de ambachten. Zonder jonge mensen in erfgoedopleidingen kunnen we simpelweg onze monumenten niet onderhouden, en worden de kennis en vaardigheden van ambachten niet doorgegeven.
- Een beter evenwicht tussen denkers en doeners draagt bij aan een meer solide basis voor de economie/innovatie en een sterkere samenleving (kenniseconomie versus maakindustrie).
- De ontwikkeling van en de participatie aan een creatieve ambachtscultuur biedt niet alleen mogelijkheden voor creativiteit en talenten, het zal ook bijdragen aan de kwaliteit van leven.

Deze afbakening vormde het vertrekpunt voor de tweede stap in de ontwikkeling van het programma: een onderzoek gericht op het samenbrengen en bevragen van stakeholders. Met als doel te komen tot een inhoudelijk en gedragen advies voor de invulling van het programma. Dit rapport is het verslag van dit onderzoek.

“IN DEZE SESSIES ZITTEN WE OPEENS ALLEMAAL BIJ ELKAAR, DAT ALLEEN AL IS HEEL WAARDEVOL”

2 AANPAK

Het onderzoek dat Bureau &MAES heeft uitgevoerd voor het ministerie van OCW, bestond uit vier onderdelen. De aanpak van deze onderdelen lichten we hieronder kort toe.

— Deskresearch

Als basis voor het onderzoek hebben we ons eerst verdiept in relevante literatuur over ambachten, vakmanschap en ontwerp. Daarnaast hebben we open en oriënterende gesprekken gevoerd met verschillende experts en stakeholders, zoals emeritus-hoogleraar Arjo Klamer (Erasmus Universiteit Rotterdam), het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en het Mondriaan Fonds. De informatie die met de deskresearch verzameld is, vormde de basis voor de inhoud en opzet van de dialoogsessies. Een volledig overzicht van de geraadpleegde bronnen en gesproken personen is te vinden in de bijlage.

— Stakeholdersanalyse

In vervolg op de deskresearch hebben we het speelveld van de ambachten – de belangrijkste spelers en hun onderlinge samenhang – in kaart gebracht. Deze stakeholdersanalyse vormde de basis voor de genodigdenlijst die we hebben gebruikt om deelnemers voor de dialoogsessies te benaderen. Het resultaat van de stakeholdersanalyse is te vinden in de bijlage.

— Dialoogsessies

In de periode tussen 14 oktober 2021 en 9 november 2021 zijn in totaal zes dialoogsessies georganiseerd, om in verschillende samenstellingen met betrokkenen uit de ambachtssector in gesprek te gaan. Mede in verband met de coronamaatregelen zijn vijf van de zes sessies online georganiseerd. Dit had als bijkomend voordeel dat deelnemers uit het hele land makkelijker konden aansluiten. In totaal hebben hieraan 62 mensen deelgenomen, waarvan een significant deel bij minimaal twee sessies aanwezig was. Op de eerste dialoogsessie na, bestonden alle dialoogsessies uit zowel plenaire gesprekken als gesprekken in kleinere groepen. Op deze manier hadden alle aanwezigen voldoende ruimte om hun bijdrage te leveren. Drie sessies hadden een open insteek, waarbij in de breedte over de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen kon worden gesproken (dus ook breder dan de reikwijdte van de directies Erfgoed en Kunsten en Media en Creatieve Industrie). Drie sessies kenden een verdiepend karakter en gingen specifiek in op de reputatie, innovatie en participatie. Een volledig overzicht van deelnemers per sessie is te vinden in de bijlage.

— Adviezen en impactmeting

De uitkomsten van de deskresearch, stakeholdersanalyse en de dialoogsessies hebben we samengevat in deze rapportage. Hierin zijn de observaties en suggesties uit de dialoogsessies, adviezen voor de opzet van het programma en een voorstel voor de impactmeting opgenomen.

“IK VRAAG ME AF WAAROM IK EIGENLIJK ZO WEINIG WEET OVER AL DIE VERSCHILLENDE ORGANISATIES DIE ALLEMAAL MIJN BELANGEN BEHARTIGEN.”

3 BELANGRIJKSTE OBSERVATIES EN SUGGESTIES

Het onderzoek heeft diverse observaties en suggesties opgeleverd, die de basis vormen voor de adviezen die we in het volgende hoofdstuk geven. Hieronder staat een weergave van de belangrijkste observaties en suggesties die uit de gesprekken voortkomen. Zij bieden een inzicht in de visie en gedachtelijnen van de deelnemers en geven inzicht in het denkproces dat aan de adviezen is voorafgegaan. Ook kan onderstaand overzicht dienen als inspiratiebron voor toekomstig beleid. Ter illustratie zijn enkele quotes van deelnemers opgenomen.

Observaties

De deskresearch, stakeholderanalyse en zes dialoogsessies hebben geleid tot de volgende waarnemingen. We hebben hierin onderscheid gemaakt tussen algemene observaties en observaties rondom de uitgangspunten reputatie, innovatie en participatie.

Algemeen

— **De groep ambachtslieden is heel divers en laat zich lastig definiëren.**

‘Het ambacht’ is een verzamelnaam voor uiteenlopende beroepen en belevingswerelden. Deelnemers vinden het lastig om tot een eensluidende en gedragen afbakening te komen: zij hebben het onder meer over ‘ambachtslieden’, ‘makers’, ‘vakmensen’, ‘specialisten’, ‘ambachtstekunstenaren’ en ‘creatieve ambachtsmensen’. Met het gebruik van verschillende termen geven de deelnemers uiting aan (soms subtiele) nuances in wat ambachtslieden definieert. Zo beschouwt een deel zichzelf echt als ‘specialist’ en wil onder geen beding onder de term ‘ambachtslieden’ geschaard worden, terwijl anderen zich juist wel comfortabel voelen bij deze aanduiding;

— **De deelnemers willen graag in actie komen.**

Hoe omvangrijk en divers de groep deelnemers ook is, er is een grote eensgezindheid in de motivatie om samen een stap voorwaarts te zetten. De urgentie voor actie wordt door iedereen gevoeld en de deelnemers zijn intrinsiek gemotiveerd om daaraan bij te dragen;

“We hebben allemaal andere belangen, maar we hebben hetzelfde doel.”

— **De discussies komen elke keer uit op het onderwerp educatie.**

Welke insteek of focus ook centraal staat in de gesprekken, in de daaropvolgende discussie komen deelnemers telkens uit op het belang van onderwijs en opleiden. Ook de duidelijke afbakening van het programma als onderdeel van kunst- en cultuurbudget doet niets aan hun boodschap af. Of het nu gaat om de reputatie, de innovatie of de participatie van de ambachten: goede, aantrekkelijke opleidingen en aandacht voor ambachten in het funderend onderwijs vormen volgens hen de basis;

“Moet je niet kijken naar een bredere beweging, meer kijken naar waardering en ervaring vanuit het onderwijs?”

“Voor de kleine opleidingen is het moeilijk om te laten zien dat ze er zijn. Ze staan niet in de lijsten met mogelijke opleidingen. Ze vallen weg in het grote geheel.”

— **De ingebrachte vraagstukken overstijgen het budget en de looptijd van het programma.**

De knelpunten die deelnemers aandragen, zijn fundamenteel van aard en vragen om een langdurige aanpak (die ook verder strekt dan alleen het beleidsterrein van OCW). Dit verhoudt zich slecht tot de eenmalige investering van 2,1 miljoen die het ministerie van OCW voor dit programma beschikbaar heeft. Dit betekent dat er keuzes moeten worden gemaakt in het programma over wat wel en niet kan worden aangepakt. Dat vraagt om realistische verwachtingen van het veld; tegelijkertijd is het voor het draagvlak voor het programma belangrijk aandacht te hebben voor de zorgen die er leven;

“We moeten het hebben over wat het grote ideaal is waar we naartoe willen. We moeten weliswaar niet vergeten dat we iets op de korte termijn moeten regelen, maar ons vooral focussen op de lange termijn.”

“Ik hoor de wens tot innovatie, maar ook de wens tot borging. Je kunt niet alles tegelijk doen, je moet keuzes maken. Want het moet wel behapbaar blijven en iets opleveren.”

Reputatie

— **Er is behoefte aan meer waardering voor de ambachten vanuit de overheid.**

Verschillende deelnemers geven aan dat zij vanuit de overheid waardering missen voor het behoud van de ambachten. Dit betreft zowel financiële waardering (investeringen en openstellen van bepaalde regelingen voor ambachtsslieden) als immateriële waardering (de mate waarin ambachten worden betrokken bij uiteenlopende maatschappelijke vraagstukken of medewerking krijgen voor hun initiatieven);

“Tijd en waardering zijn heel belangrijk. Het is lastig om zichtbaar te maken hoe moeilijk en tijdsintensief een ambacht is.”

“Het is een herculestaak om überhaupt een Repair Café te realiseren. Je moet hemel en aarde bewegen om dat bij het ministerie van OCW voor elkaar te krijgen.”

“Als ik wat aan OCW mee mag geven: stel het nieuwe maken centraal, werk samen met EZK en wees ook genereus.”

— **Er wordt met interesse naar het buitenland gekeken.**

De deelnemers zijn veelal goed op de hoogte van internationale ontwikkelingen. Er wordt meermaals verwezen naar de status en ondersteuning van de ambachtsslieden in bijvoorbeeld België, Duitsland, Frankrijk en Japan. Daarnaast wil een deel van de ambachtsslieden graag aan de slag op onder meer de Duitse markt, maar geven zij aan dit niet te kunnen bij gebrek aan een meesters titel in Nederland.

“De meesteropleiding coupeur is gebaseerd op het meester-gezelsysteem zoals in Duitsland. ‘Meester’ staat daar voor iemand die als expert wordt gezien door de praktijk. Iedereen wil met diegene samenwerken en van hem leren.”

Innovatie

— **Zorgen over knelpunten in de ambachtensector staan het gesprek over verbinding met de kunstwereld en andere sectoren in de weg.**

In de gesprekken uiten deelnemers voornamelijk hun zorgen over de verschillende knelpunten in de ambachtensector: het magere opleidingsaanbod, het tekort aan erkenning en zichtbaarheid en de gebrekkige organisatie van de sector. Hierdoor blijft er weinig ruimte over in hun denken over het versterken van de ambachten door verbinding met de kunstwereld en andere sectoren. ‘Eerst intern de basis op orde voordat we extern de verbinding zoeken’, is het breed gedeelde gevoel;

“Er is een enorme vervangingsvraag, dus het belangrijkste is dat we een aantal specialistische beroepen ook met goede opleidingen en instroom kunnen ondersteunen.”

“Dat zijn stevige uitspraken, heb je wel voldoende zicht op de sector? Je vraagt namelijk nogal wat van de sector op deze manier. Die is heel versnipperd.”

— **Een gebrek aan (structurele) financiering staat meer en duurzamere samenwerking in de weg.**

De deelnemers die wel samenwerken met andere partijen en sectoren, zijn daarover eerlijk en realistisch: hoe goed de samenwerking hen ook bevalt, dat kan niet (te lang) ten koste gaan van werkzaamheden die inkomen genereren. Zolang samenwerkingen afhankelijk blijven van tijdelijke, vaak eenmalige, subsidies en er geen structureel geld of andere financieringswijzen beschikbaar zijn, zullen betrokkenen de samenwerking dus altijd als nice to have beschouwen. Zelfs financieel minder afhankelijke partijen wijzen op de tijdelijke financieringen: ambachtssopleidingen spreken over ‘blauwe vingers van het schrijven van subsidieaanvragen’;

“Ik steek er veel tijd in om mij de techniek eigen te maken. Vanuit de ambachten blijf je heel lang onder de radar. De tijd die je hebt, steek je in het ambacht. Het gaat om tijd, maar ook om inkomsten.”

“Samenwerken met andere ambachtsgebieden, samenwerken met musea, het werkveld betrekken, subsidies gebruiken: we doen het allemaal al. Maar we worden er ook moe van. Want je moet continu achter potjes aan om de beweging die je zelf in gang wilt zetten gaande te houden. We moeten toe naar structureel en samenhangend, niet van potje naar potje.”

— **‘Ambachtslieden’ kennen een grotere afstand tot de kunsten dan ‘specialisten’.**

Deelnemers die zichzelf als specialist zien hebben vaak een meer extern gerichte blik en zoeken verbinding en samenwerking met bijvoorbeeld ontwerpers. De deelnemers die zich presenteren als ambachtsman- of vrouw, zijn juist meer gericht op het behouden en versterken van het eigen ambacht;

“Geef mensen tijd, kansen en keuzes om zich te ontwikkelen en zo innovatie te stimuleren. Innovatie is bovendien nodig om te overleven: naast vaardigheid en kwaliteit moeten ze ook gewoon werk creëren.”

— **Er zit een mentale afstand tussen de ambachtslieden en (de regelingen van) de Rijkscultuurfondsen.**

De subsidieregelingen voor de ambachten van respectievelijk het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Mondriaan Fonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie hebben als belangrijk doel het bereiken en betrekken van ambachtslieden buiten hun bestaande netwerk. Dit blijkt in de praktijk lastig te realiseren. Andersom weten de vakmensen de weg naar (de regelingen van) de fondsen ook slecht te vinden. We zien dit terug in de verschillen in de inhoudelijke focus: ambachtslieden maken zich vooral zorgen over educatie, de zichtbaarheid en de versnippering in de sector; de fondsen zijn meer gericht op de innovatie en ontwikkeling;

“Ik hoor een vurig pleidooi voor de waardering van ambachten, maar als fondsen kunnen we dat grote probleem niet oplossen. Voor ons is het de uitdaging ambachtsmensen beter te bereiken.”

— **De Rijkscultuurfondsen zoeken naar invulling van hun rol in het programma.**

De drie Rijkscultuurfondsen zijn nauw betrokken, maar zijn soms zoekende in hoe zij zich verhouden tot de vraagstukken die in de gesprekken naar voren komen. Dit is deels een eigen zoektocht, daarnaast geven de fondsen aan behoefte te hebben aan goede afstemming met OCW over de invulling van hun rol bij het programma. Dat betreft onder meer de hoogte van het beschikbare programmabudget voor de subsidieregelingen en de relatie tussen het programma en regelingen die de fondsen zelf (willen) initiëren ter stimulering van de ambachten.

“Hoe kan ik dat ene radertje aan mijn kant in de goede richting draaien, juist in de fase na het onderwijs?”

Participatie

— Juist de groep die OCW wil bereiken zit grotendeels buiten het bestaande netwerk.

Een belangrijke wens vanuit het ministerie is om ambachtslieden een goede rol te geven in het onderzoek. Deze groep is lastig te bereiken, omdat zij zich buiten het bestaande netwerk van professioneel georganiseerde partijen bevinden en daardoor ook buiten het directe vizier van de fondsen en OCW vallen. De aanwezigheid van ambachtslieden is een verrijking voor de discussies, zowel voor hen zelf als voor de andere betrokkenen. Opvallend is dat diverse ambachtsmensen verbaasd zijn dat ze voor deze gesprekken worden uitgenodigd. Eenmaal in de sessies zijn ze bovendien verrast door de omvang en diversiteit van de groep. Dit versterkt het beeld dat juist de groep die OCW met dit programma wil bereiken, zich nog grotendeels buiten het blikveld bevindt.

“Het gesprek heeft ontzettend veel indruk op me gemaakt. Misschien omdat ik me een vreemde eend in de bijt voelde, terwijl ik ergens het gevoel had dat het juist over mij ging. Ik vraag me af waarom ik eigenlijk zo weinig weet over al die verschillende organisaties die allemaal mijn belangen behartigen.”

— Het netwerk hangt aan elkaar van één-op-één-relaties die veelal tijdelijk van aard zijn.

Er zijn diverse voorbeelden van samenwerkingen in de ambachtssector, maar de basis onder die samenwerkingen is dun. Eén-op-één-relaties voeren de boventoon en veel samenwerkingen zijn projectmatig en/of tijdelijk van aard. Hoewel de behoefte aan meer en duurzamere samenwerking groot is, zien deelnemers daar in de huidige situatie weinig mogelijkheden voor. Opvallend is dat zij de organisaties die dit soort samenwerkingen stimuleren, vaak niet blijken te (her)kennen.

“Mensen waren enthousiast over de regeling om samenwerking tussen ontwerpers en ambachtelijk makers te intensiveren; zij vroegen of de regeling terugkwam. Dat kon niet, want het was eenmalig. Het heeft tot mooie projecten geleid, maar of het op de langere termijn tot duurzame samenwerking leidt, is maar de vraag.”

Suggesties

In de gesprekken komen uiteenlopende oplossingen naar voren, die soms buiten de invloedssfeer van de betrokken OCW-directies liggen en ook verder strekken dan de reputatie, innovatie en participatie van de ambachten. Suggesties variëren van betere werving door de ambachtsopleidingen tot het uitbreiden van werkplaatsen en van het invoeren van een meestertitel tot het organiseren van een campagne om de zichtbaarheid en waardering van de ambachten te versterken. Uit de suggesties hebben we een rode draad gedestilleerd, langs de lijnen van de eerdergenoemde uitgangspunten reputatie, innovatie en participatie:

Reputatie

— Laat mensen meer in aanraking komen met ambachten, creativiteit en handwerk.

Als je zelf ervaart hoe het is om iets te maken, snap je ook beter wat de waarde is van

makerschap. Meer waardering voor de ambachten begint dus met het opdoen van ervaringen. De suggestie van deelnemers is om in het funderend onderwijs meer aandacht te besteden aan ambachten, creativiteit en handwerk. Zij vinden het bovendien belangrijk om daar niet mee te stoppen na het onderwijs, maar de samenleving blijvend in aanraking te laten komen met de ambachten. Bijvoorbeeld door het uitbreiden of versterken van werkplaatsen;

“Doordat je niet zichtbaar bent, besta je niet.”

“Vaardigheden kun je niet downloaden. Je moet meer toe naar het stimuleren van makerschap: met je handen dingen ontdekken, waardering creëren voor het ergens mee bezig zijn.”

— **Draag de waarde van de ambachten vaker en verder uit.**

De grote betrokkenheid en motivatie van de deelnemers herbergt een flink potentieel om de zichtbaarheid en erkenning van de ambachten te versterken. Van ambtenaren tot museumdirecteuren en van ontwerpers tot festivalorganisatoren: iedereen kan een ambassadeursrol voor de ambachten vervullen. Meer bewustzijn over het belang van dit ambassadeurschap en meer gezamenlijke communicatie kunnen helpen om de waarde van de ambachten vaker en op meer plaatsen uit te dragen;

“Ik herken het gebrek aan zichtbaarheid. Er is vooral aandacht voor de kenniseconomie en high tech, je komt aandacht voor het maken nergens tegen in de stad.”

“Met storytelling die zich richt op het verband tussen de duurzaamheidsambities en de unieke waarde van de ambachten, zouden ambachten zichzelf beter kunnen verkopen.”

— **Onderzoek de mogelijkheid van initiatieven voor meer publieke erkenning van de ambachten zoals het invoeren van een meesterschap en het organiseren van wedstrijden.**

In vergelijking met landen zoals Duitsland, Italië, Japan en India, blijft de erkenning en waardering voor de ambachten in Nederland flink achter. Werken aan een betere reputatie kan onder meer door het organiseren van wedstrijden en prijsvragen en het maken van een goed register van ambachtslieden. Een andere optie die vaak werd genoemd is het invoeren van een meesterschap als erkenning voor uitmuntend vakmanschap. In 2012 heeft de SBB al een advies uitgebracht over de mogelijke invoering van een meesterschap in Nederland. Op basis daarvan besloot toenmalig minister van OCW Jet Bussemaker de meesterschap niet formeel te positioneren binnen het mbo-stelsel¹. Zowel de SBB als de minister waren destijds van mening dat het initiatief tot het opzetten van de meesterschap bij de branches ligt. Diverse deelnemers zien een meerwaarde in de invoering van de meesterschap in Nederland, terwijl anderen er juist op wijzen dat een meesterschap een formele drempel kan opwerpen voor ambachten met een informele ontwikkeling en hoge kwaliteit.

“Zorg dat er meer ruimte is voor individuele vakmensen om mensen één op één op te leiden. Dit kan met bijvoorbeeld het meester-gezel-schap.”

¹ Zie 'kst-33187-39: Reactie op de motie (her)invoering meesterschap (Kamerstuk 33 000 VIII, nr. 144) en aangehouden motie (Kamerstuk 33 187 nr. 34) invoering meester- en gezeltitel'.

“De meestertitel – en met name de cultuur die eraan hangt – kan innovatie ook belemmeren. Soms koppel ik een kunstenaar liever aan een meer onervaren glasblazer die nog vrijer kan denken dan aan de meest ervaren glasblazer. Ik zie niet in wat de meerwaarde is van het formaliseren van de meestertitel.”

— **Maak het arbeidsmarktperspectief aantrekkelijker door de arbeidsmarktpositie van ambachtlieden te versterken.**

Veel ambachten kampen met een onaantrekkelijk imago onder jongeren. Dat komt deels door de algehele onderwaardering van het (middelbaar) beroepsonderwijs, maar ook doordat het arbeidsmarktperspectief voor de ambachten niet aantrekkelijk is. Het inkomen is beperkt en niet stabiel, er zijn weinig tot geen ontwikkelmogelijkheden en veel ambachtsmensen kunnen alleen als zzp'er aan de slag. Door de arbeidsmarktpositie van ambachtlieden te versterken, wordt de reputatie van de ambachten verbeterd en het arbeidsmarktperspectief aantrekkelijker.

“We noemen het niet ‘ambachten’, maar ‘kleinschalig, specialistisch vakmanschap’. Je wil toch mensen opleiden met een bepaald toekomstperspectief; ze moeten hun hypotheek kunnen betalen.”

“Toen ik bij dit museum kwam werken dacht ik: we hebben een opleiding nodig om jonge mensen voor het vak te interesseren. Maar het punt is: er is geen baan voor de mensen die zo'n opleiding gaan doen.”

Innovatie

— **Maak bestaande en toekomstige regelingen toegankelijker.**

Veel ambachtlieden zijn zzp'er of werkzaam in een kleine organisatie. Zij vallen vaak tussen regelingen in, bijvoorbeeld omdat zij niet aan de criteria voldoen. Hierdoor worden zij belemmerd in het deelnemen aan regelingen en het aanvragen van subsidies. Door de regelingen laagdrempeliger en toegankelijker te maken, kunnen ambachtlieden ook makkelijker participeren in innovatieve samenwerkingen;

“Ambachten vallen altijd tussen de wal en het schip.”

“Een beperkende factor is dat alleen kunstenaars de aanvragende partij voor subsidie kunnen zijn.”

— **Zorg ervoor dat ambachtlieden en ontwerpers elkaar makkelijker kunnen vinden.**

Om de innovatieve kracht van ambachten beter te benutten, is het zinvol de ambachten en de kunsten meer aan elkaar te verbinden. Veel ontwerpers zijn voor de uitvoering van hun ontwerpen afhankelijk van en op zoek naar ambachtelijke technieken. Subsidieregelingen zoals de Open Oproep van de fondsen spelen hierop in. Een belangrijk knelpunt in die regelingen is dat de ontwerpers en ambachtlieden elkaar niet goed weten te vinden. Veel ambachtlieden zijn zzp'er en als beroepsgroep niet goed georganiseerd. Bovendien is er geen

goed actueel overzicht van alle ambachtsslieden en ontbreekt het grotendeels aan structurele samenwerkingen. Hierdoor komen vraag en aanbod slecht bij elkaar. Er is een breed gedeelde wens om elkaar makkelijker te kunnen vinden, bijvoorbeeld via een platform of bemiddelaar;

“Wij willen graag samenwerken, maar omdat wij niet mogen aanvragen, moeten wij afwachten totdat we een opdracht krijgen. Dat werkt niet.”

“Je moet elkaar kunnen vinden, daar ontbreekt het nu aan. We moeten de verschillende behoeftes en functies in kaart brengen.”

“De meest eenvoudige regelingen zijn vaak het effectiefst. Wij zijn ook het meest geholpen met een plek waar kunstenaars en ambachtsslieden elkaar kunnen vinden.”

— Zoek actief en gezamenlijk naar duurzame verbindingen tussen ambachten en andere partijen/sectoren.

Naast de samenwerking met de kunsten, kan de innovatieve kracht van ambachten ook via andere samenwerkingen tot uiting komen. Ook hiervoor is de beperkte zichtbaarheid en vindbaarheid van ambachtsslieden echter vaak een struikelblok. Een gezamenlijke en actieve zoektocht naar kansrijke samenwerkingen is nodig om bestaande en nieuwe relaties te versterken, verbreden en verduurzamen. Denk bijvoorbeeld aan regionale samenwerkingen (ambachten als onderdeel van aanpak regionale vraagstukken), partnerships met het bedrijfsleven (crafts in residence voor het bevorderen van circulair werken) en kennisoverdracht in het onderwijs (ambachtsslieden als opleiders in kunstacademies);

“Ambachten kunnen niet weg, we hebben ze keihard nodig. We moeten de kansen voor het benutten van de ambachten vergroten. Dat kan bijvoorbeeld via het bedrijfsleven. Maar wacht je tot een bedrijf de weg naar de ambachten weet te vinden of ga je de vraag vanuit het bedrijfsleven actief stimuleren?”

“Door een nieuwe opleiding te starten, hebben we ook nieuwe vraag aangewakkerd, zoals musea die replica's willen. We zijn nu met de Economic Board in gesprek hoe wij een rol kunnen spelen in het stimuleren van duurzamere productie door bedrijven.”

— Benut de mogelijkheden tot internationale samenwerking beter.

Van de vooraanstaande positie en innovatieve rol die ambachten in andere landen hebben, kunnen we in Nederland leren. Internationale samenwerking, zoals ook in het UNESCO Verdrag inzake Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed genoemd, biedt hiervoor aanknopingspunten. Lessen en ervaringen uit deze internationale samenwerkingen kunnen worden ingezet om de innovatieve kracht van de ambachten in Nederland beter te benutten.

“We focussen nu heel erg op Nederland, maar moeten niet vergeten ook goed te kijken naar voorbeelden uit het buitenland.”

Participatie

— **Bouw aan een duurzaam ecosysteem voor de ambachten.**

Het speelveld van de ambachten is enorm versnipperd. Door de grote diversiteit en beperkte organisatiegraad van het veld, weten mensen elkaar vaak slecht te vinden en lukt het niet goed een vuist te maken om de omvangrijke uitdagingen voor de ambachten effectief te lijf te gaan. Deelnemers geven aan mede om die reden de gesprekken zo te waarderen en spreken de wens uit de samenwerking graag te bestendigen en te verrijken. Hierbij kan krachtenbundeling door de partijen uit de sector zelf een belangrijke rol spelen;

“We vinden elkaar niet automatisch.”

“We zijn geen club, we zijn een verzameling individuen. Daardoor kun je geen vuist maken.”

“Ik spreek wel apart mensen en organisaties, maar nooit in een gezamenlijke groep. In deze sessies zitten we opeens allemaal bij elkaar, dat is heel waardevol.”

— **Zet in op versterking van het opleidingsaanbod voor ambachten.**

Over het opleidingsaanbod voor ambachten is vrijwel niemand tevreden: het aanbod is te beperkt (voor sommige ambachten is geen opleiding en de meeste opleidingen worden maar op één plaats aangeboden), het ontbreekt aan goede doorlopende leerroutes (de meeste opleidingen zijn ten hoogste op mbo 3/4) en de kwaliteit kan beter. Het rendementsdenken in het onderwijs belemmert bovendien de ontwikkeling van het opleidingsaanbod: ambachtopleidingen zijn door de beperkte instroom vaak niet rendabel, dus kiest het management eerder voor bredere en populairdere richtingen;

“Het ontbreekt aan goede doorlopende leerlijnen op vakmanschapsgebied. De meeste opleidingen zijn op mbo-niveau 3/4, maar wat we daarnaast nodig hebben zijn opleidingen op niveau 5 of zelfs nog hoger.”

“DE KERN IS DAT WE HET MET ELKAAR MOETEN DOEN. DOOR IEDERS KENNIS, ERVARINGEN EN OPLOSSINGEN TE BENUTTEN.”

4 ADVIEZEN VOOR PROGRAMMA EN IMPACTMETING

Het doel van het onderzoek was te komen tot adviezen voor de opzet van het programma en een voorstel voor het meten van de impact van het programma. In dit hoofdstuk zetten we deze achtereenvolgens op een rij.

Adviezen

Alle genoemde suggesties overziend, wordt duidelijk dat met een eenmalige investering van € 2,1 miljoen voor de komende drie jaar niet kan worden verwacht dat alle vraagstukken binnen dit programma worden opgelost. Daarom hebben we de input uit de gesprekken gebundeld in vijf kernachtige en samenhangende adviezen over de inhoudelijke keuzes in het programma. Hiermee kan het ministerie van OCW met het programma ‘De innovatieve kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp’ binnen dit budget naar onze mening een zo effectieve en duurzaam mogelijke impuls geven aan de ambachten. In de navolgende paragrafen werken we de adviezen nader uit.

Advies 1 Vergroot de slagkracht van de sector door de vorming van een sectoroverleg te stimuleren.

In de ambachtssector zijn veel spelers actief, die zich elk op eigen wijze inspinnen voor behoud en versterking van de ambachten. Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) dat zich inzet voor erfgoedzorg en kennisontwikkeling, de Crafts Council Nederland (CCNL) als landelijk platform voor de ontwikkeling van het creatieve ambacht en de creatieve maakcultuur, Ambacht Nederland als platform voor en door ambachtelijk ondernemers, Stichting Windy Miller als organisator van het jaarlijkse Ambacht in Beeld Festival, enzovoort. De grote overlap in doelstellingen en ambities zorgt voor (beleids)concurrentie en strijd om geringe subsidiemiddelen. Dit beperkt de slagkracht van de organisaties, die vaak draaien op een kleine bezetting en inzet van vrijwilligers.

De opgaven waar de sector voor staat zijn evenwel groot, zo blijkt uit de gesprekken met betrokkenen. Nuanceverschillen daargelaten zijn de belangrijkste spelers het op hoofdlijnen wel met elkaar eens over wat er moet gebeuren. Alleen: dat lukt niet goed door de versnippering in de sector. Een goede branchevertegenwoordiging kan dit knelpunt oplossen. Gelet op de vele partijen in het speelveld lijkt het creëren van een nieuwe speler echter geen zinvolle toevoeging. Om verdere versnippering tegen te gaan ligt het eerder voor de hand om de handen ineen te slaan in de aanpak van de opgaven. Hierbij kan de ambachtssector een voorbeeld nemen aan andere (maatschappelijke) sectoren die zich gezamenlijk hebben georganiseerd, zoals de museumwereld en het midden- en kleinbedrijf.

Het advies is om met het programma in te zetten op vergroting van de slagkracht van de sector, door te stimuleren dat de aanwezige kennis, denkkracht, creativiteit en netwerk wordt samengebracht in een sectoroverleg. Met daarbij de volgende aandachtspunten:

A) Inhoudelijk:

Het sectoroverleg werkt aan een gezamenlijke actieagenda namens de sector. In deze meerjarige agenda wordt concreet beschreven welke resultaten de sector wil behalen, welke acties daarvoor worden ingezet, welke bijdrage de betrokken partijen daaraan gaan leveren, welke capaciteit nodig is en hoe de acties worden gefinancierd;

B) Positionering:

Het sectoroverleg treedt op als woordvoerder namens de ambachtssector en als gesprekspartner voor de Rijksoverheid, samenwerkingspartners en andere partijen;

C) Organisatie:

Het sectoroverleg wordt georganiseerd als overkoepelend samenwerkingsverband van bestaande partijen uit de sector. In het overleg zijn de directeuren van deze organisaties vertegenwoordigd. Ondersteuning bij de organisatie en uitvoering van de actieagenda in de vorm van een secretaris en lichte organisatie-/communicatiecapaciteit is wenselijk. Dit kan bijvoorbeeld worden gefinancierd uit het OCW-budget voor de inhoudelijke opdracht aan het sectoroverleg.

Advies 2 Breng vraag en aanbod beter bij elkaar door matchmaking te faciliteren.

Er is een toenemende vraag naar ambachtelijke kennis en kunde, vanuit onder andere designers, kunstacademies, (productie)bedrijven en musea. Het blijkt echter lastig om de juiste ambachtsslieden te vinden. In hun zoektocht hebben de vragers behoefte aan een goed overzicht van de in Nederland aanwezige ambachtsslieden en hun expertise.

Andersom geldt dat veel ambachtsslieden ook geen goed beeld hebben van de mogelijkheden om hun kennis en kunde in te zetten voor onderwijs, bedrijfsleven en andere sectoren. Velen van hen zijn in eerste instantie gericht op de primaire uitoefening van hun vak – om een

ambacht goed in de vingers te krijgen zijn tienduizenden ervaringsuren nodig. Daardoor ontbreekt het vaak aan tijd om gericht op zoek te gaan naar nieuwe afzetmarkten. Een gemiste kans, want het merendeel is zelfstandig ondernemer en kan extra opdrachtgevers goed gebruiken. Ook ambachtslieden zijn dus gebaat bij een goed overzicht van de vraag naar hun kennis en kunde.

Door vraag en aanbod beter bij elkaar te brengen kan iedereen profiteren. Dit vraagt om laagdrempelige en toegankelijke bemiddeling, die de matchmaking tussen ambachtslieden en hun afnemers kan faciliteren.

Het advies is om met het programma de benodigde matchmaking te ondersteunen door aan de volgende punten te werken:

A) Breng het aanbod goed in kaart.

Er zijn bestaande overzichten van de ambachten, zoals het Netwerk Immaterieel Erfgoed en de Craftsmap van CCNL. Maar deze overzichten zijn niet volledig en nog onvoldoende bekend bij en/of toepasbaar voor de vragers. Het biedt wel een goede basis om het aanbod beter in kaart te brengen;

B) Ontwikkel een manier om vraag en aanbod samen te brengen.

Het is belangrijk ook de vraag naar ambachtelijke kennis en kunde goed te ontsluiten en vraag en aanbod bij elkaar te brengen. In overleg met ambachtslieden en afnemende partijen kan de sector hiervoor een manier ontwikkelen. Denk bijvoorbeeld aan een ambachtenloket waar vragers zich kunnen melden en dat kan ondersteunen bij het samenbrengen van vraag en aanbod.

Advies 3 Benut de innovatieve kracht van ambachten beter door duurzame samenwerkingen aan te gaan.

Ambachten herbergen van oudsher een innovatieve kracht: als zij zichzelf niet telkens opnieuw hadden weten uit te vinden, hadden ze niet meer bestaan. Tegelijkertijd wordt die innovatieve kracht nog onvoldoende benut. Er zijn wel degelijk samenwerkingen tussen ambachtslieden en bijvoorbeeld ontwerpers, bedrijven, musea en opleidingen. Maar het aantal bestaande samenwerkingen blijft achter bij het potentieel en ze zijn vaak tijdelijk van aard. Een gemis voor de ambachten zelf, maar zeker ook voor de samenleving. Bij uiteenlopende maatschappelijke vraagstukken, zoals klimaatverandering en de wooncrisis, kunnen ambachten een waardevolle bijdrage leveren aan oplossingen. Duurzaam ontwerpen, lokaal produceren en materiaal hergebruiken zijn bijvoorbeeld eeuwenoude principes van de ambachten die nu worden toegepast in hedendaagse oplossingen door designers en productiebedrijven.

Om de innovatieve kracht van ambachten beter te benutten, is het nodig structureel werk te maken van samenwerking tussen de ambachten en andere sectoren, in binnen- en buitenland. Daarnaast bieden deze samenwerkingen ook kansen om meer werk en nieuwe

financieringsmogelijkheden voor de ambachten te creëren, bijvoorbeeld door investeringen vanuit het bedrijfsleven of regionale ontwikkelagenda's.

Het advies is om met het programma de samenwerking tussen de ambachten en andere sectoren (inter)nationaal te bevorderen, door gericht te investeren in de volgende duurzame relaties:

A) Samenwerking met de kunsten.

Binnen de bredere samenwerking met de kunsten (o.a. kunstenaars, ontwerpers, musea en BIS-instellingen) liggen kansen om de verbindingen tussen individuele kunstenaars en ambachtslieden te versterken. Het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Mondriaan Fonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie hebben met de subsidieregeling in de vorige Kunstenplanperiode ervaring opgedaan met het stimuleren van samenwerking tussen kunstenaars en ambachtslieden. Deze ervaringen kunnen worden benut om de subsidieregeling in de huidige Kunstenplanperiode verder te verbeteren. In de gesprekken zijn hiervoor onder meer de volgende aandachtspunten langsgesproken: een betere match tussen de vraag van kunstenaars en het aanbod van ambachtslieden, meer aandacht voor de gelijkwaardigheid tussen de kunsten en de ambachten in de aanvragen, het verruimen van de aanvraagcriteria zodat ook ambachtslieden zelf subsidie aan kunnen vragen en het investeren in duurzame samenwerking ten faveure van tijdelijke projecten;

B) Samenwerking met bedrijven.

Het bedrijfsleven heeft transitieopgaven die de inzet van ambachtelijke kennis en kunde vragen en investeringsmogelijkheden die kunnen helpen om meer werkgelegenheid en financieringswijzen voor ambachtslieden te creëren. Door in gesprek te gaan met brancheorganisaties en verenigingen als VNO-NCW, MKB-NL en AWWN kan de ambachtssector streven naar afspraken over bredere, duurzame samenwerking tussen het bedrijfsleven en de ambachten (denk bijvoorbeeld aan een crafts in residence-programma);

C) Samenwerking met opleidingen.

Voor het inbrengen van actuele praktijkkennis in het curriculum zijn de ambachtsopleidingen veelal afhankelijk van beperkte persoonlijke contacten met het werkveld. Daarnaast is er vanuit de kunstacademies steeds meer vraag naar ambachtelijke kennis en kunde. De ambachtssector zou op deze ontwikkelingen kunnen inspelen door in gesprek te gaan met de kunstacademies en ambachtsopleidingen en afspraken te maken over een duurzamere samenwerking met de ambachten;

D) Samenwerking met provincies/regio's.

Naast de brede maatschappelijke vraagstukken biedt ook de regionale of lokale context kansen voor de inzet van ambachten. Een voorbeeld is de provincie Groningen, die met het oog op de herstelwerkzaamheden als gevolg van de aardbevingschade een regionaal stimuleringsprogramma heeft opgestart om te kunnen voorzien in de benodigde ambachtslieden. Een ander voorbeeld is de provincie Friesland, waar een regionale economie rondom de expertise op watergebied is ontstaan waarbij ambachtelijke kennis en kunde worden betrokken. Elke regio heeft zijn eigen specifieke uitdagingen en economische

agenda, waarvoor de ambachten van meerwaarde kunnen zijn. Om de samenwerking op dit gebied te bevorderen, zou meer moeten worden geïnvesteerd in de relatie met provincies en regionale samenwerkingen;

E) Samenwerking met andere landen.

De inzet van ambachten hoeft niet beperkt te blijven tot de landsgrenzen. Ook vanuit andere landen is interesse in het delen van kennis, het benutten van elkaars expertises en samenwerking. De mogelijkheden hiertoe zijn legio, maar concrete invullingen ervan versnipperd: bijvoorbeeld de eenmalige Open Oproep voor een residency in Japan, het matchingsfonds van Dutch Culture, het Bask-IT project van CCNL, et cetera. Door structureler in te zetten op internationale samenwerkingen kan het potentieel van de Nederlandse ambachten beter worden benut. Het is interessant om ook via de ambassades en vertegenwoordigingen van Nederland in het buitenland te verkennen hoe hieraan kan worden bijgedragen.

Advies 4 Versterk de reputatie van de ambachten door de waardevolle bijdrage aan de maatschappij te vergroten en te expliciteren.

De ambachten hebben een enorme maatschappelijke relevantie en potentieel, maar dit vertaalt zich (nog) niet in een goede reputatie: er zijn weinig mensen die een ambacht uitoefenen of ervoor in de leer zijn, de beroepen en opleidingen staan maatschappelijk gezien niet erg hoog aangeschreven, en het merendeel van de samenleving realiseert zich niet waar de ambachten allemaal een bijdrage aan leveren.

Opvallend is daarbij dat wie zich wél bewust is van de meerwaarde van de ambachten, ook vurig pleitbezorger is van meer erkenning en waardering van de ambachten. Maar omdat de pleitbezorgers ondervertegenwoordigd zijn, verstomt dat geluid in het maatschappelijke debat.

Om de reputatie van de ambachten te versterken heeft het niet veel zin om harder op de trom te slaan, zoals ook wel is geopperd. Het lijkt effectiever om het bewustzijn over de waarde van de ambachten te vergroten. De beste weg daarnaartoe is het simpelweg te doen: werk samen, draag iets bij en maak de ambachten zo ook betekenisvol voor de maatschappij. Maar met alleen doen komt de ambachtssector er niet: het is ook belangrijk de geleverde bijdrage expliciet te maken. Om het te kunnen waarderen, moet je wel weten dat het er is.

Het advies is om met het programma de reputatie van de ambachten te versterken door de waardevolle bijdrage aan de maatschappij te vergroten en te expliciteren, met behulp van de volgende interventies:

A) Ontwikkel meer gezamenlijke communicatie.

Om zichtbaar te maken wat de ambachten bijdragen, is het belangrijk de communicatiekracht van de verschillende partijen in de ambachtssector te bundelen.

Door meer gezamenlijke communicatie te ontwikkelen, kunnen alle individuele boodschappen ook samensmelten tot één sterk geluid. Hiervoor is een gezamenlijke communicatiestrategie nodig, die zich primair focust op het versterken van de reputatie van de ambachten;

B) Benoem ‘ambassadeurs’ op strategische plekken.

De ambachtssector mist op dit moment aansprekende gezichten die als pleitbezorger van een prominentere rol van de ambachten kunnen fungeren. Het benoemen van ‘ambassadeurs’ voor de ambachten kan helpen om de meerwaarde en het belang van de ambachten beter over het voetlicht te krijgen. Het is belangrijk dat dit mensen zijn op invloedrijke posities binnen de overheid, het bedrijfsleven, het onderwijs, et cetera.

Advies 5 Neem het initiatief tot een interdepartementale ambachtenagenda met meer samenhang in ambachtenbeleid en aandacht voor onder meer het opleidingsaanbod en de arbeidsmarktpositie van ambachtsslieden.

Het tekortschietende opleidingsaanbod en de zwakke arbeidsmarktpositie van ambachtsslieden zijn fundamentele problemen die in de ogen van deelnemers met grote urgentie moeten worden aangepakt. Tegelijkertijd is er het besef dat deze vraagstukken niet binnen drie jaar zijn verholpen én dat het oplossen ervan verder strekt dan de invloed van het kunst- en cultuurbeleid reikt.

Het fundamentele karakter van de vraagstukken en de dominantie van deze thema's in de gesprekken benadrukt echter wel het belang en de urgentie ervan. Om tot oplossingen te komen is niet alleen inspanning vanuit de ambachtssector zelf nodig, maar is ook binnen de overheid samenwerking tussen ambachten, onderwijs en bedrijfsleven gewenst. Voor het opleidingsaanbod zijn verbindingen met het onderwijs en de arbeidsmarkt nodig en de arbeidsmarktpositie vraagt om afstemming met economisch- en arbeidsmarktbeleid. Een eerste aanknopingspunt daarvoor is het beter op elkaar afstemmen van de afzonderlijke beleidsinspanningen rondom de ambachten, zoals het stimuleren van de zij-instroom via de Ambachtsacademie door het ministerie van SZW en de betrokkenheid van het ministerie van EZK bij het voormalige Hoofdbedrijfschap Ambachten. Daarvoor is overleg en samenwerking met andere beleidsterreinen noodzakelijk.

Het advies aan het directoraat-generaal Cultuur en Media van OCW is om het initiatief te nemen tot een interdepartementale ambachtenagenda door in gesprek te gaan met de onderwijs-directoraat-generalen van OCW en de ministeries van EZK en daarbij deze onderwerpen in te brengen:

A) Samenhang in beleid.

Welke beleidsinspanningen zijn er vanuit de overheid voor de ambachten? Welke departementen en beleidsterreinen zijn daarbij betrokken? In hoeverre is dit beleid aanvullend, overlappend en tegenstrijdig? Wat kunnen we doen om meer samenhang in het ambachtenbeleid aan te brengen?

B) Een passender opleidingsaanbod.

Wat is er nodig in het opleidingsaanbod om de benodigde kennis en expertise binnen de ambachten te behouden? Welke en hoeveel opleidingen zijn er nodig? Waar moeten die worden aangeboden? Op welke niveaus? En welke kwaliteitseisen stellen we aan die opleidingen? Ideeën over een meester-gezel-systeem kunnen hierbij ook worden meegenomen;

C) Een sterkere arbeidsmarktpositie.

Hoe kunnen we de arbeidsmarktpositie en het arbeidsmarktperspectief van ambachtsslieden versterken? Hoe kunnen we het werkkterrein verbreden? Hoe vergroten we de ontwikkelmogelijkheden voor ambachtsslieden (bijvoorbeeld een meestertitel)? En hoe creëren we meer ruimte voor andere dienstverbanden?

D) De verhouding tussen de overheid en het sectoroverleg

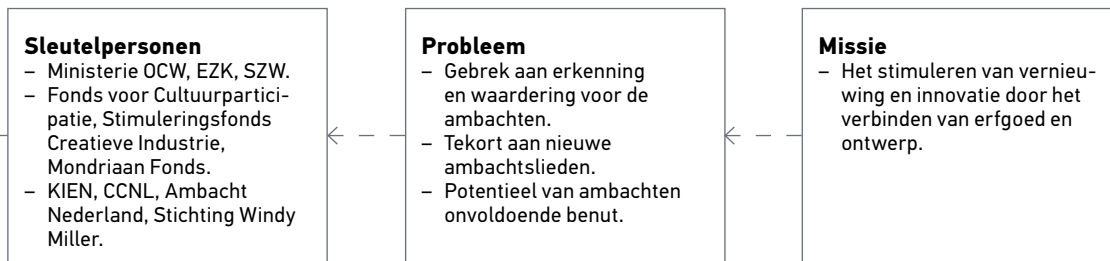
Hoe gaan de departementen zich verhouden tot het sectoroverleg? Treden zij afzonderlijk of gezamenlijk in contact? Wie neemt welke rol in?

Impactmeting

In het streven naar een verantwoorde besteding van publieke middelen, hebben we in beeld gebracht wat het vraagstuk, de aannames, de activiteiten, de output en de outcome zou kunnen zijn van het voorliggende advies. Dit vormt de basis voor ons advies over wat – gelet op de inhoudelijke scope en de omvang van het budget – voor het ministerie van OCW een realistische manier is om de impact van het programma te kunnen meten.

Het onderstaande voorstel voor de impactmeting bevat een zo reëel mogelijke inschatting van de genoemde onderdelen en dient voornamelijk als kompas en ijkpunt bij het bespreken van de effectiviteit van de gekozen beleidsmaatregel op de korte (1 jaar), middellange (2 jaar) en langere termijn (3 jaar).

IMPACTMETING

Activiteiten

- Het door OCW stimuleren van een sectorbreed overleg met ondersteuning en een onafhankelijk voorzitter.
- Voortzetting en aanscherping van de regelingen van de drie fondsen.
- Interdepartementale gesprekken over de plek van ambachten.

Output

- Een gemeenschappelijke werkagenda voor het verbinden van de ambachten aan de kunsten, onderwijs en bedrijfsleven.
- Nieuwe regelingen voor de verbinding van erfgoed en ontwerp.
- Een interdepartementale agenda ambachten.

OUTCOME

Korte termijn (1 jaar)

- Verbeterde contacten en relaties tussen de verschillende brancheorganisaties.
- Hernieuwde aandacht bij de fondsen voor ambachten.
- Bewustzijn van het interdepartementale karakter van de ambachten.

Middellange termijn (2 jaar)

- Ambachten worden actief verbonden aan kunsten, onderwijs en bedrijfsleven.

Lange termijn (3 jaar)

- Een bestendigd en zichzelf financierend sectoroverleg ambachten.
- Toekenning van meerdere subsidies voor gelijkwaardige aanvragen van zowel kunstenaars en ambachtsslieden samen als zelfstandige aanvragen door ambachtsslieden die vooralsnog onbekend waren bij de fondsen.
- Een gedeelde agenda ambachten van OCW, EZK, SZW.

Aannames

- Betere samenwerking leidt tot een krachtigere stem en afstemming binnen de branches
- Betere afstemming maakt ambachten meer zichtbaar en daarmee een meer kansrijke verbinding tussen erfgoed en ontwerp mogelijk.
- De beste erkenning is werk.

Punten van aandacht

- De term 'ambachten' is niet herkenbaar voor de hele doelgroep. Makers is wellicht een meer passende term.
- De neiging is te focussen op de verschillen tussen ambachten in plaats van op de gemeenschappelijke punten

“WAAROM HET WEL GAAT LUKKEN? ER WORDT MET RUST EEN MEERJARENPLAN GEMAAKT WAARBINNEN STAP VOOR STAP DE PROBLEMATIEK WORDT AANGEPAKT.”

5 SUGGESTIES VOOR VERVOLGSTAPPEN

Met de adviezen in het vorige hoofdstuk hebben we het ministerie van OCW een beargumenteerde richting willen bieden voor de invulling van het programma ‘De innovatieve kracht van ambachten, vakmanschap en ontwerp’. Het is uiteindelijk aan het ministerie om de adviezen over te nemen of andere keuzes te maken in het definitieve programmaontwerp.

Mocht het ministerie zich kunnen vinden in de voorgestelde adviezen, dan hebben wij als handreiking aan het ministerie hieronder een aantal suggesties voor vervolgstappen opgenomen.

- Ga als ministerie van OCW in gesprek met het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Mondriaan Fonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie over de regelingen om het eigentijds gebruik van ambachten te stimuleren. Agendeer daarvoor de volgende onderwerpen:
 - De inzichten die de fondsen hebben opgedaan met de eerdere regelingen;
 - De observaties en adviezen over de regelingen die uit dit onderzoek voortkomen;
 - Hoe de inzichten, observaties en adviezen kunnen worden benut om verbeteringen aan te brengen in de regelingen die het eigentijds gebruik van ambachten stimuleren;
 - Hoe het al gereserveerde deel voor subsidieregelingen uit het programmabudget kan worden ingezet om dit te realiseren.
- Stimuleer als ministerie van OCW de vorming van een sectoroverleg, door een aan de sector gerichte inhoudelijke opdracht te formuleren. Voor de uitvoering van de opdracht kan het overige programmabudget worden ingezet. Om dit geld te krijgen stelt het ministerie aan de sector in de opdracht de volgende voorwaarden:
 - Stel gezamenlijk een meerjarige actieagenda op, met daarin de resultaten waarvoor de sector zich wil inspannen, de acties die daarvoor worden ingezet, de bijdrage die betrokken partijen daaraan gaan leveren, de capaciteit die daarvoor nodig is en de financieringswijze van de acties. Onderdeel van die meerjarige actieagenda zijn in elk geval duurzame samenwerking met andere sectoren en het ontwikkelen van meer gezamenlijke communicatie als sector;
 - Zet op korte termijn (mede met oog op de lange termijn) een goed functionerend systeem voor matchmaking op waardoor ambachtlieden en geïnteresseerde partijen elkaar makkelijker en sneller kunnen vinden;

- Stel hiervoor een sectoroverleg samen door bestaande partijen uit de ambachtssector (zoals KIEN, CCNL, Ambacht Nederland, et cetera) samen te brengen;
 - Werk aan een structurele inhoudelijke, financiële en organisatorische basis voor het sectoroverleg zodat deze na 2024 zelfstandig kan voortbestaan.
- Neem vanuit het directoraat-generaal Cultuur en Media van OCW het initiatief tot een interdepartementale ambachtenagenda door in gesprek te gaan met de onderwijs-DG's van OCW, het ministerie van EZK en het ministerie van SZW. Agendeer voor die gesprekken de volgende onderwerpen:
- Het naast elkaar leggen van bestaande beleidsinitiatieven op het terrein van ambachten en vakmanschap om aansluiting, overlap en lacunes te identificeren;
 - De beleidsuitdagingen voor ambachten en vakmanschap op de langere termijn, als perspectief voor een interdepartementaal ambachtenprogramma. Hiervoor kunnen op basis van dit onderzoek in elk geval de opgehaalde vraagstukken op opleidings- en arbeidsmarktgebied worden ingebracht;
 - De verhouding tussen de Rijksoverheid en het sectoroverleg ambachten.

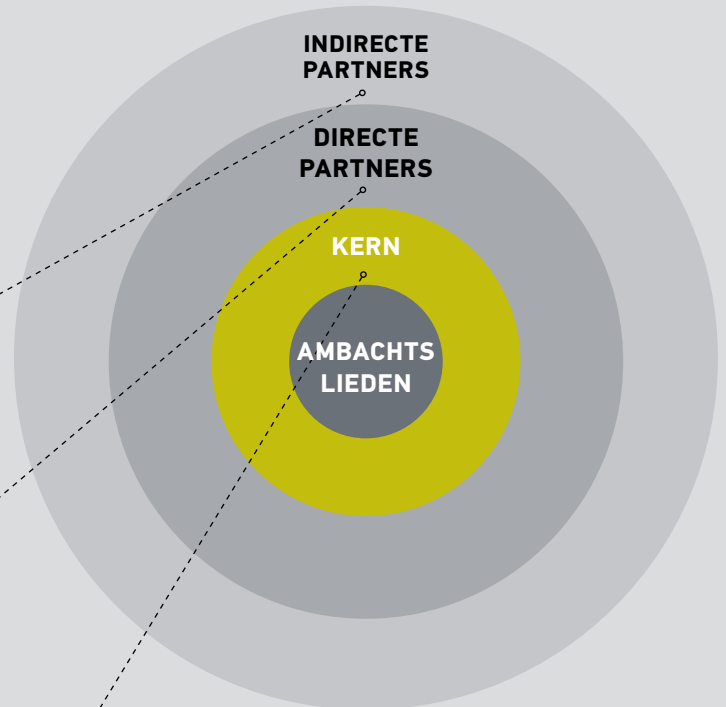

BIJLAGEN

Stakeholderanalyse

Voor de stakeholderanalyse hebben we onderscheid gemaakt in vier type betrokkenen.

De organisaties die wij in de deskresearch zijn tegengekomen, hebben we vervolgens onderverdeeld in 'kern', 'directe partners' en 'indirecte partners':

INDIRECTE PARTNERS

Partijen die zich niet primair op ambachten en vakmanschap richten, maar er soms wel mee werken

Labs/werkplaatsen, o.a.

- Waag

Overheidsgerelateerd, o.a.

- Ministerie van EZK
- Ministerie van SZW
- Provincie Groningen

DIRECTE PARTNERS

Partijen die zich niet primair op ambachten en vakmanschap richten, maar er wel intensief mee werken

Bedrijfsleven, o.a.

- Arco
- Auping
- EE Exclusives
- Koninklijke Tichelaar Makkum
- Thomas Eyck
- Vlisco

Onderwijs en onderzoek, o.a.

- Erasmus Universiteit Rotterdam
- TU Delft

Rijkscultuurfondsen

- Fonds voor Cultuurparticipatie
- Mondriaan Fonds
- Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Overheidsgerelateerd, o.a.

- CLICKNL
- Topsector Creatieve Industrie
- Ministerie van OCW

Platforms/festivals, o.a.

- Dutch Design Foundation
- Maker Faire
- Salon/Craft

KERN

Partijen die zich primair op ambachten en vakmanschap richten.

Labs/werkplaatsen, o.a.

- The European Ceramic Workcentre (EKWC)
- Textiellab

Musea, o.a.

- Glasmuseum
- Nederlands Openluchtmuseum
- Textiel Museum
- Zeeuws Museum
- Zilvermuseum
- Zuiderzeemuseum

Onderwijs en onderzoek, o.a.

- ArteZ Hogeschool
- Design Academy Eindhoven
- Friesland College
- Hout- en Meubileringscollege
- Stichting RIBO
- Maastricht Institute of Arts (Hogeschool Zuyd)
- Meesteropleiding Coupeur Amsterdam
- Restauratie Opleidingstrajecten
- Sint Lucas MBO
- Vakschool Schoonhoven
- Willem de Kooning Academie

Platforms/festivals, o.a.

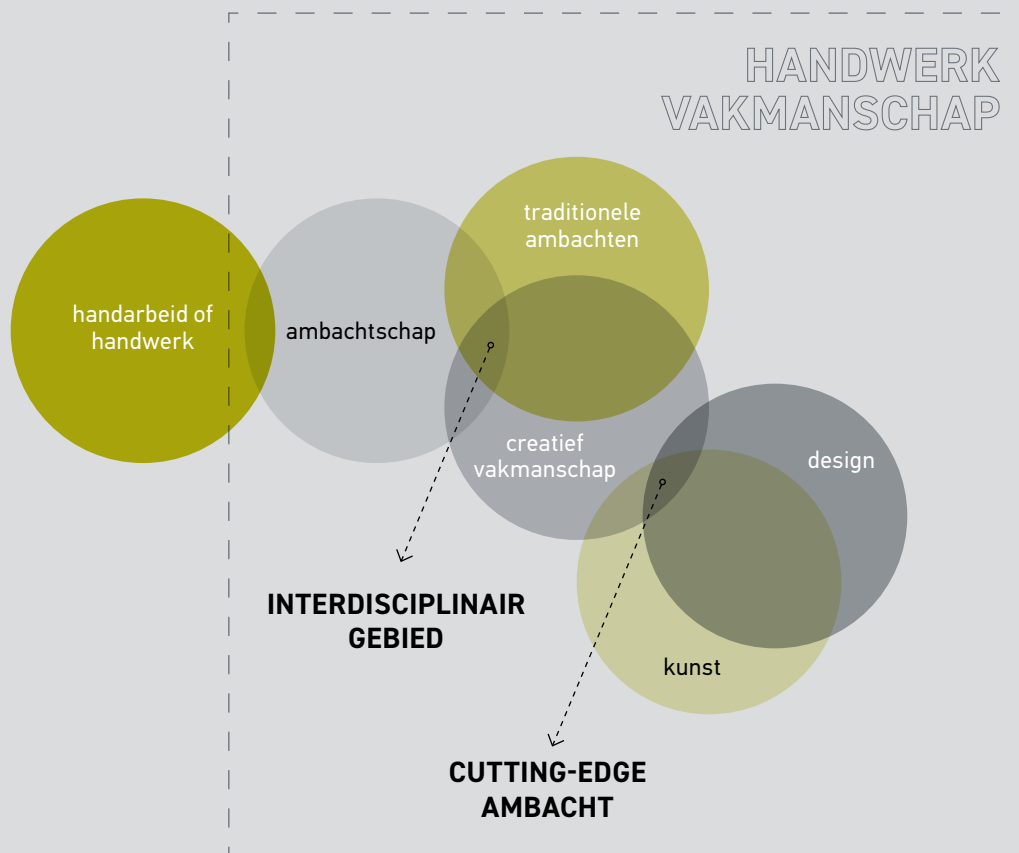
- Ambacht in Beeld Festival

Specifieke ambachtsorganisaties

- Ambacht Nederland
- Crafts Council Nederland
- Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
- Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen

Overig, o.a.

- Meld- en expertisepunt Specialistisch vakmanschap (S-BB)
- Stichting Klein en Uniek Specialistisch Vakmanschap
- Twents Fonds voor vakmanschap

De definitie van creatieve ambachten versus andere ambachten en vaardigheden
Bron: 'Herwaardering ambachtscultuur hoofdzaak', Klamer et al. (2013)

De ambachtslieden zelf hebben we niet onderverdeeld, mede vanwege de verschillen in eigen interpretatie over wat voor type 'ambachtlied' zij zijn. Om toch enig gevoel te krijgen bij het onderscheid in soorten ambachtlieden hebben we de definitie van Arjo Klamer et al. (Herwaardering ambachtscultuur hoofdzaak, 2013) gehanteerd:

- **Ambacht** is een activiteit met de handen of andere lichaamsdelen die veel en meestal voortdurende oefening vereist, en die gericht is op iets nuttigs. De beoefening van een ambacht vereist specifieke kennis en toewijding:
 - *Traditionele ambachten* zijn gericht op traditionele voorwerpen of gaan uit van traditionele technieken
 - *Creatieve ambachten* zijn gericht op het ambachtelijk produceren van goederen en diensten die eerder als creatief dan als nuttig

worden beschouwd. Het gaat meestal om unieke objecten of activiteiten die een creatieve expressie zijn van de maker

- *Cutting-edge ambachten* werken op creatieve wijze met nieuwe technieken aan nieuwe producten.

- **Vakmanschap** is ieder soort werk dat specifieke kennis vereist als ook specifieke vaardigheden die door training en regelmatige beoefening ontwikkeld dienen te worden.
- **Handwerk** is nuttig werk met handen of andere lichaamsdelen dat geen vergaande oefening of opleiding vergt.

Literatuurlijst

Publicaties

- Bakels, J. en S. Elpers, *Immaterieel erfgoed als hefboom voor duurzaamheid*, zomer 2021
- Ditmeijers' Groep, *Evaluatie van het Meld- en Expertisepunt Specialistisch Vakmanschap*, 2019
- Fonds voor Cultuurparticipatie, *Cultuur maakt iedereen. Jaarverslag 2020*, 2021.
- Immaterieel Erfgoed [tijdschrift, red.], *Op zoek naar het nieuwe ambacht*, 2016.
- KIEN, *handboek AmbachtenLab*, 2019.
- Klamer, A. et al. *Crafting Culture: The importance of craftsmanship for the world of the arts and the economy at large*, 2012.
- Klamer, A. et al. *Herwaardering ambachtscultuur hoofdzaak*, 2013.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Reactie op de motie (her) invoering meestertitel (33000 VIII, nr. 144) en de aangehouden motie invoering meester- en gezeltitel (33187 nr. 34)*, 2013.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Uitgangspunten Cultuurbeleid 2021-2024*, 2019.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Geupdate nota voorstel programma De innovatieve kracht van Ambachten Vakmanschap en Ontwerp*, 2021.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Kamerbrief Evaluaties subsidieregelingen voor Leven Lang Ontwikkelen*, 2021.
- Mondriaan Fonds, *Jaarverslag 2020*, 2021.
- Pharos, *Gouden handen. Ambachten in Nederland*, 2013.
- Raad voor Cultuur, *Basisinfrastructuur (BIS) 2021-2024*, 2020.
- Restauratie Opleidingstrajecten Zuid, *Behoeften wensonderzoek onder restauratiebedrijven in Limburg*, 2020.
- SER, *Handmade in Holland. Vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie*, 2013.
- S-BB, *Sectorkamerrapportage arbeidsmarkt Specialistisch vakmanschap*.
- Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, *Jaarverslag 2020*, 2021.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Kamerstuk 33187-39, Reactie op de motie (her)invoering meestertitel (Kamerstuk 33 000 VIII, nr. 144) en aangehouden motie (Kamerstuk 33 187 nr. 34) invoering meester- en gezeltitel*, 2013.
- Voncken, E. (Bureau Turf), Ruud Baarda (Ruud Baarda Advies), *Kostbaar en veel waard. Wat hebben we ervoor over? Werkzame aanpakken en voorwaarden voor de continuïteit van kleinschalig specialistisch vakmanschap*, 2019.
- Werkgroep Aansluiting MBO-HBO-WO, *Onderzoeksrapport Doorstroom tussen restauratieschilderopleidingen*, 2015.
- Zeijden, A. van der, en Sophie Elpers, *Intangible heritage & the museum in an age of superdiversity*, 2017.
- Zeijden, A. van der et. al, *Immaterieel erfgoed als toeristische bestemming. Hoe duurzaam toerisme en de borging van levend erfgoed samengaan*, 2020.

Belangrijkste websites

- www.immaterieelerfgoed.nl
- www.immaterieelerfgoed.nl/nl/deunescoconventie
- stimuleringsfonds.nl/nl/actueel/nieuws/6_voorstellen_geselecteerd_in_open_oproep_eigentijds_gebruik_van_ambachten/4497/
- craftscouncil.nl/craftsmap/
- Cijfers S-BB van het aantal MBO-studenten per beroepsgroep in NL: tinyurl.com/58buzrty

Overzicht deelnemers gesprekken

Er hebben open en oriënterende open gesprekken plaatsgevonden met:

- Joris van Ballegooijen, *Hoofd subsidies Stimuleringsfonds Creatieve Industrie*
- Jeroen van den Eijnde, *Lector Product & Interior Design ArtEZ Hogeschool*
- Lisa Hardon, *Design- en modecurator*
- Claudy Jongstra, *Kunstenaar / ontwerper*
- Arjo Klamer, *Emeritus-hoogleraar Economie van kunst en cultuur Erasmus Universiteit Rotterdam*
- Arie Koelemij, *Programma-adviseur Fonds voor Cultuurparticipatie*
- Eelco van der Lingen, *Directeur-bestuurder Mondriaan Fonds*
- Hans Piena, *Conservator Nederlands Openluchtmuseum*
- Tjeerd Veenhoven, *Industrieel ontwerper*
- Hedwig Verhoeven, *Directeur-bestuurder Fonds voor Cultuurparticipatie*

Met uitzondering van Claudy Jongstra, Hans Piena en Hedwig Verhoeven, hebben deze gesprekspartners ook deelgenomen aan één of meer werksessies.

14 oktober 2021: gesprek met ambachtslieden en ontwerpers (online)

naam	organisatie	functie
Bouke Koopman	Aannemersbedrijf Koningsstijl	Restauratietimmerman
Cees Pronk	Smederij Cornelis Pronk / Mondra Opleidingen	Smid/docent
Fatima Oulad Thami	Hand of Fatima	Henna Kunstenaar
Henk Hoogakker	Slow Food Presidium Limburgse Stroop	Voorzitter / coördinator
Jos Geverink	Molenmakerij Groot Wesseldijk B.V. Lochem	Molenmaker
Lisanne Bedaux	Ministerie van OCW	Beleidsmedewerker
Marceline Bresson	Studio Claudy Jongstra	Wolverver en -verwerker
Michelle Baggerman	Bureau Baggerman / ArtEZ Future Makers / TextielMuseum	Ontwerper/onderzoeker
Roman Tio	Clavis Piano's	Pianotechnicus/pianostemmer
Samantha Castano	Ministerie van OCW	Beleidsmedewerker

19 oktober 2021: open brainstorm (NatLab Eindhoven, tijdens Dutch Design Week)

naam	organisatie	functie
Alfred Evers	ROC van Twente	Docent Technicus Hout en Restauratie
Adrianus Kundert	Adrianus Kundert united enterprises	Ontwerper
Alfons Woolderink	SBB	Adviseur Praktijkleren
Anita Verbeek	SintLucas	Directeur
Anna Mignosa	Erasmus University Rotterdam	Lecturer
Arie Koelemij	Fonds voor Cultuurparticipatie	Senior programma-adviseur
Arjo Klamer	EUR	Hoogleraar Cultureel Economics
Caro Burggraaf	Fonds voor Cultuurparticipatie	Programma Adviseur
Cees Pronk	Smederij Cornelis Pronk / Mondra Opleidingen	Smid/docent
Elrie Bakker-Derks	AmbachtNederland	Voorzitter
Fatima Oulad Thami	Hand of Fatima	Henna Kunstenaar
Geertje Jacobs	Nationaal Glasmuseum Leerdam	Directeur

Gert Gerding	MBO Raad	<i>Beleidsadviseur Btg Specialistisch Vakmanschap</i>
Gijs Stork	Salon	<i>Facilitator</i>
Harrie Maas	ROP Nederland	<i>Bestuurlijk secretaris</i>
Henk Hoogakker	Slow Food Presidium Limburgse Stroop	<i>Voorzitter / coördinator</i>
Jeroen van den Eijnde	ArtEZ hogeschool voor de kunsten	<i>Lector Tactical Design</i>
Joris van Ballegooijen	Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	<i>Hoofd subsidies</i>
Jos Geverink	Molenmakerij Groot Wesseldijk B.V. Lochem	<i>Molenmaker</i>
Lisa Hardon	Dutch Design Week	<i>Curator/ programmamaker</i>
Lisanne Bedaux	Ministerie van OCW	<i>Beleidsmedewerker</i>
Marcel Teheux	Nederlands Zilvermuseum	<i>Directeur</i>
Marco van Baalen	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland	<i>Directeur</i>
Marion Poortvliet	Crafts Council Nederland	<i>Directeur</i>
Marleen Hofland-Mol	Erasmus universiteit / Albeda College	<i>Docent - Onderzoeker - Goudsmid</i>
Martin Bellers	Stichting RIBO	<i>Projectleider</i>
René Paré	Eindhoven Maker Faire	<i>Directeur</i>
Rozemarijn van Deelen	Roos onderwijsprojecten en Vakschool Schoonhoven Zadkine	<i>Onderwijskundig projectleider</i>
Sabine van Lingen	SBB	<i>Projectcoördinator Meld- en expertisepunt specialistisch vakmanschap</i>
Samantha Castano	Ministerie van OCW	<i>Beleidsmedewerker</i>
Sandra Rietveld	Hout en meubileringscollege	<i>Teamleider</i>
Sara Knijff	Ministerie van OCW	<i>Plv. directeur Erfgoed en Kunsten</i>
Willemien Ippel	Crafts Council Nederland	<i>Mede-oprichter</i>

27 oktober 2021: gesprek over thema innovatie (online)

naam	organisatie	functie
Anna Mignosa	Erasmus University Rotterdam	<i>Lecturer</i>
Arjo Klamer	EUR	<i>Hoogleraar Cultural Economics</i>
Bart Ahsmann	CLICKNL	<i>Directeur</i>
Caro Burggraaf	Fonds voor Cultuurparticipatie	<i>Programma Adviseur</i>
Errol van de Werdt	TextielMuseum	<i>Directeur</i>
Femke van Drongelen	Stichting Zuiderzeemuseum	<i>Hoofd Presentatie & Educatie</i>
Geertje Jacobs	Nationaal Glasmuseum Leerdam	<i>Directeur</i>
Gijs Stork	Salon	<i>Facilitator</i>
Jacko Engee	Ministerie van OCW	<i>Beleidsmedewerker</i>
Jankees Goud	Atelier Dracht	<i>Mutsenmaker</i>
Lisanne Bedaux	Ministerie van OCW	<i>Beleidsmedewerker</i>
Marijke Bruggink	Studio Marijke Bruggink	<i>Footwear design + intermediair</i>
Roger Gerards	Meesteropleiding Coupeur Amsterdam	<i>Directeur</i>
Sandra Rietveld	HMC MBO vakschool Amsterdam	<i>Teamleider</i>
Wendy van Wilgenburg	Ambacht in Beeld Festival	<i>Directeur</i>

2 november 2021: gesprek over thema reputatie (online)

naam	organisatie	functie
Alfred Evers	ROC van Twente	Docent Technicus Hout en Restauratie
Anna Tiedink	Nederlands Openluchtmuseum	Hoofd Educatie & Ontwikkeling
Cees Pronk	Smederij Cornelis Pronk / Mondra Opleidingen	Smid/docent
Eva Lebens	In My BackYard (drukwerk)	Eigenaar en ambachtsbeoefenaar
Eva Roolker	Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	Coördinator regeling Vormgeving / projectleider Innovatielabs
Frank Vloet Waag	Waag	Lab Lead Maker Education
Hendrik-Jan Hoekstra	ROC Friesland College	Innovatiebegeleider
Henk Hoogakker	Slow Food Presidium Limburgse Stroop	Voorzitter/ coördinator
Jacko Engee	Ministerie van OCW	Beleidsmedewerker
Jeroen Chabot	Willem de Kooning Academie Hogeschool Rotterdam	Directeur
Joris van Ballegooijen	Stimuleringsfonds Creatieve Industrie	Hoofd subsidies
Marcel Teheux	Zilvermuseum	Directeur
Marion Poortvliet	Crafts Council Nederland	Directeur
Martin Bellers	Stichting RIBO	Projectleider
Meike Kompaan	Provincie Groningen	Senior beleidsmedewerker Erfgoed, Ruimtelijke kwaliteit en Landschap
Sabine van Lingen	SBB	Projectcoördinator Meld- en expertisepunt specialistisch vakmanschap
Samantha Castano	Ministerie van OCW	Beleidsmedewerker
Susan Krol	Ministerie van OCW	Beleidsmedewerker MBO

4 november 2021: gesprek over thema participatie (online)

naam	organisatie	functie
Alfons Woolderink	S-BB	Adviseur Praktijkleren
Arie Koelemij	Fonds voor Cultuurparticipatie	Senior programma-adviseur
Carlien Schrijvershof	Ministerie van OCW	Coördinator
Christianne Mattijssen	Ministerie van OCW	Directeur Erfgoed en Kunsten
Desiree Hammen	ZZP	Borduren en docent
Eelco van der Lingen	Mondriaan Fonds	Directeur
Fatima Oulad Thami	Hand of Fatima	Henna Kunstenaar
Harrie Maas	ROP Nederland	Bestuurlijk secretaris
Jeroen van den Eijnde	ArtEZ hogeschool voor de kunsten	Lector Tactical Design
Jos Geverink	Molenmakerij Groot Wesseldijk B.V. Lochem	Molenmaker
Marleen Hofland-Mol	Erasmus universiteit/ Albeda College	Docent - Onderzoeker - Goudsmid
Matthias van Olst	ZZP - Nationaal Glasmuseum	Glasblazer
Michelle Baggerman	Bureau Baggerman / ArtEZ Future Makers / TextielMuseum	Ontwerper/onderzoeker
Richard Westhof	Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen	Adviseur Business Development & Financiën
Rozemarijn van Deelen	Roos onderwijsprojecten en Vakschool Schoonhoven Zadkine	Onderwijskundig projectleider
Samantha Castano	Ministerie van OCW	Beleidsmedewerker
Stephan Welie	HMC MBO	Locatiedirecteur

Suzanne Hafidi	OCW	<i>Plaatsvervangend directeur Media & Creatieve Industrie</i>
Willemien Ippel	Crafts Council Nederland	<i>Mede-oprichter</i>

9 november 2021: validatiesessie (online)

naam	organisatie	functie
Anna Mignosa	Erasmus University Rotterdam	<i>Lecturer</i>
Cees Pronk	Smederij Cornelis Pronk / Mondra Opleidingen	<i>Smid/docent</i>
Eelco Van Der Lingen	Mondriaan Fonds	<i>Directeur</i>
Fatima Oulad Thami	Hand of Fatima	<i>Henna Kunstenaar</i>
Gijs Stork	Salon	<i>Facilitator</i>
Hendrik-Jan Hoekstra	ROC Friesland College	<i>Innovatiebegeleider</i>
Harrie Maas	ROP Nederland	<i>Bestuurlijk secretaris</i>
Hebe Verstappen	TextielMuseum/TextielLab	<i>Hoofd TextielLab</i>
Jaap van Royen	FCP	
Jacko Engee	Ministerie van OCW	<i>Beleidsmedewerker</i>
Jos Geverink	Molenmakerij Groot Wesseldijk B.V. Lochem	<i>Molenmaker</i>
Lisanne Bedaux	Ministerie van OCW	<i>Beleidsmedewerker</i>
Marcel Teheux	Nederlands Zilvermuseum	<i>Directeur</i>
Marco van Baalen	Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland	<i>Directeur</i>
Marion Poortvliet	Crafts Council Nederland	<i>Directeur</i>
Marleen Hofland-Mol	Erasmus universiteit/ Albeda College	<i>Docent - Onderzoeker - Goudsmid</i>
Martin Bellers	Stichting RIBO	<i>Projectleider</i>
Mascha Scholten	AmbachtNederland	<i>Marketing en communicatie</i>
Paul Thewissen	Ministerie van OCW	<i>Hoofd media en creatieve industrie</i>
René Paré	Eindhoven Maker Faire	<i>Directeur</i>
Richard Westhof	Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen	<i>Adviseur Business Development & Financiën</i>
Rozemarijn van Deelen	Roos onderwijsprojecten en Vakschool Schoonhoven Zadkine	<i>Onderwijskundig projectleider</i>
Samantha Castano	Ministerie van OCW	<i>Beleidsmedewerker</i>
Vivian Vijn	SBB	
Willemien Ippel	Crafts Council Nederland	<i>Mede-oprichter</i>
Youssef Louakili	Ministerie van OCW	<i>Directeur Media en Creatieve Industrie</i>

